

РОЗДІЛ І. МОДЕЛЮВАННЯ ЯК МЕТОД ЛІНГВІСТИЧНИХ ДОСЛІДЖЕНЬ

Ніна Іваницька

УДК 81-116.3

«МОДЕЛЬ» У МЕТАЛІНГВІСТИЧНІЙ СИСТЕМІ ТЕОРЕТИЧНИХ ПОСТУЛАТІВ

Проаналізовано праці, присвячені теорії та практиці моделювання мовних одиниць, зокрема синтаксичних. Доповнено й уточнено відомі в лінгвістиці підходи до тлумачення лінгвістичної моделі. Виявлено специфіку номінувань «модель / моделі» залежно від категорійних значень числа. Показано суперечності між понятійно-металінгвістичною системою в сфері граматичного моделювання та станом використання такої системи в лінгводидактиці. Окреслено можливі шляхи «присосування» теоретичних лінгвістичних моделей до їхнього практичного використання в процесі вивчення української мови у вищій та середній ланках освіти.

Ключові слова: модель, моделювання, синтаксичні моделі, металінгвістика, лінгводидактика.

Конкретно-наукове мислення останнім часом значно змінилося, торкнувшись насамперед фундаментальних принципів осмислення об'єктів, їхніх категорійних ознак, що забезпечило розширення й поглиблення пізнавальних можливостей людини.

У мовознавстві ці зміни вагомо вплинули на структуру лінгвістичної теорії, переорієнтацію в ній аксіом, появу нових і оновлених теоретичних висновків, їхню функціональну взаємозамінюваність, внутрішнє членування цілого на частини, зміну можливостей і умов перетворення складного в просте і навпаки. Поняття «система» і «структура» як центральні категорії системно-структурного аналізу мовних реальностей, які втілюють теоретичні узагальнення великого масиву емпіричних явищ, перетворилися на новий концептуальний фон, на якому розвиваються нові поняття, що закономірно відтворюються новими металінгвістичними номінаціями. Утворюються нові системи лінгвістичних понять, інваріантами яких залишаються відкритість та динамізм; поглиблюється науковий механізм досліджень, що базується на причиново-наслідкових зв'язках між складовими таких систем.

У такий спосіб і в таких умовах утверджується функціонування базової категорійної визначеності мовної моделі, що відтворює зв'язок «система → структура» в його відносній категорійній визначеності.

Лінгвістичне моделювання вкорінене в теорію мови, яка в усій незбагнено багатій і не менш суперечливій своїй сутності заснована на розумі. Вона не обмежується поясненням мовних явищ, доступних індивідуальному сприйманню й осмисленню, колективному апробуванню й узагальненню у вигляді моделей. Теорія мови (мов), будучи відкритою системою, «провокує» й забезпечує поглиблене пізнання нових явищ, закономірностей, властивостей. Для лінгвістичної теорії мова завжди залишається проблемною (відкритою моделлю). Поява нового в лінгвістичній теорії засвідчує здатність людського мислення не тільки порушувати проблеми, а й у вигляді моделей утримувати результати їхнього розв'язання протягом певного часу, постійно оновлювати й апробувати практикою подальшого пізнання нових граней. Однією з особливостей лінгвістичного пізнання є його постійна спрямованість на подолання мікропроблем із подальшим закріпленням результатів у моделях (зрозуміла річ, словесних) системою номінацій, що отримують статус лінгвістичних термінів (металінгвістичних словоназв).

Лінгвістична теорія, оперуючи узагальненими категоріями, характеризується, окрім усього іншого, тим, що вона укорінена в динаміку фактів. Звідси впливає її нестабільність, відносність, тимчасовий характер заявлених постулатів – системи лінгвістичних моделей та системи їхніх металінгвістичних найменувань.

Теоретична складова в лінгвістичній науці, як і в лінгводидактиці, покликана забезпечувати вироблення вмінь підніматися до узагальнень, пробираючись крізь складний лабіринт мислетвірної діяльності, розуміти діалектику відношень між мовними реаліями, зафіксованими й номінованими системою термінів.

Оскільки проблеми моделювання виходять далеко за межі лінгвістики, отримавши статус міждисциплінарності, позбавляючи в такому разі можливості називання наукових шкіл, не кажучи вже про конкретних учених, у короткій статті ми обмежуємося лише переліком ознак, які містяться в узагальнювальних вибіркових фрагментах визначень, що їх подає доктор філологічних наук, професор, чл.-кор. НАН України А.П.Загнітко у Словнику сучасної лінгвістики: поняття і терміни т. 2, с. 253¹. В усій інтерпретаційній канві словоназви «модель», що так чи інакше відтворює сам процес лінгвістичного моделювання, можна виділити чимало ознак, сума й інтегрування яких зводиться, на наш погляд, до найголовніших: *лінгвістична модель* – це

¹ Подаємо кілька тлумачень терміна «модель», уміщених у згаданому Словнику. Модель (франц. *modele* від *modello* – формувати та від італ. *modello* і від лат. *modulus* – міра, зразок) –

- мовний конструкт, що показує послідовність розташування складників, усталеність яких і лінійне розташування виступають стандартом для відтворення;
- абстраговане поняття еталона або абстрагованого зразка граматичної системи і вияв найзагальніших характеристик певного мовного явища;
- абстрагована штучно створена лінгвістична реальна / ірреальна побудова, що відтворює своїми особливостями реальний прототип для вирішення лінгвістичних завдань.

абстрактне утворення; лінгвістична модель – це штучне утворення; лінгвістична модель – це утворення цілеспрямованого характеру. Отже, поєднання таких диференційних параметрів, які, окрім усього іншого, відтворюють послідовність процесу моделювання (початок – мислетворення, результат – штучність, мета – цілеспрямованість), можна розглядати як мінімальний комплекс утворення й, найголовніше, прагматичне функціонування лінгвістичних моделей.

Автори більшості словників іншомовних слів у тлумаченнях «моделі» орієнтуються на поняття «схема» як спрощене зображення, викладання чогось в основних рисах. Стосовно номенклатури металінгвістичних номінацій ставиться вимога економного подання сукупності найважливіших диференційних ознак у тлумаченнях відповідних моделей. Дотримання такої вимоги веде до значного спрощення в теорії й практиці лінгвістичного моделювання, як і в металінгвістичному відтворенні й фіксації результатів моделювання та в задоволенні глобальних потреб комп'ютерного освоєння мовної структури і в розв'язанні нагальних потреб прикладної лінгвістики.

Радикальні внутрішні зміни й перетворення в науці, зокрема в лінгвістиці, зумовили значне оновлення й збагачення як пізнавального інструментарію, так і системи металінгвістичних номінацій цього інструментарію.

Зрозуміла річ, науковці, зокрема лінгвісти, завжди намагались і намагаються пізнати сутність досліджуваних реальностей. Зрозуміло й те, що сутність обтяжена багатьма моментами неістотного, від чого необхідно абстрагуватись і подати сутність як відносну самостійність у вигляді результату, у «чистому» вигляді. Саме такою лінгвістичною «сутністю» можна вважати «модель» («лінгвістичну модель») як певний момент пізнання, певну схему, що постає у сучасній лінгвістичній науці як метод моделей (метод моделювання), як гносеологічна схема дослідження.

Мета дослідження полягала в тому, щоб, проаналізувавши конструкції із словоназвами «модель», «моделі», в мовознавчому та лінгводидактичному дискурсах, зробити висновки про специфіку цих словоназв та тенденції метамовного номінування в сфері лінгвістичних моделей. У статті порушені й частково з'ясовані такі **питання**: сучасна лінгвістика як «відкрита» модель; проблеми моделювання і лінгвістична модель; визначальні риси лінгвістичної моделі; лінгвістичні моделі, їхнє металінгвістичне номінування, словесна та формальна інтерпретація; лінгводидактична зорієнтованість і результативність використання наявних і можливих лінгвістичних моделей.

Матеріалом для дослідження слугували 500 граматичних конструкцій із словоназвою «модель» («моделі»), вибраних із сучасних мовознавчих та лінгводидактичних праць методом суцільної вибірки. При цьому ми орієнтувалися на формулювання змістових частин відповідних монографій, підручників та посібників, у яких уживались словоназви «модель» («моделі»).

Аналізовані дискурси показують, що вчені значну увагу приділяли питанням теорії й практики моделювання граматичних, особливо синтаксичних одиниць, зокрема речень у різних мовах (Андерш Й.Ф., Богданов В.В., Вихованець І.Р., Гуйванюк Н.В., Дудик П.С., Загнітко А.П., Іваницька Н.Б., Іваницька Н.Л., Кадомцева Л.О., Каранська М.І., Кубик М., Мельчук О.С., Меншиков І.І., Мухін О.М., Попова З.Д., Ревзін І.І., Почепцов Т.Т. та ін.).

Аналіз зазначених конструкцій із домінантою «модель» дає підстави стверджувати, що й досьогодні в мовленнєвій практиці вживання цих утворень збереглися такі визначальні риси цієї словоназви предметного денотата:

- стовідсотковий (абсолютний) синсемантизм, тобто нездатність словоназви номінувати предметний денотат своїм власним фонемним складом;
- наявність постійної морфологічної форми (родового відмінка) обов'язкової словоформи як компенсатора (експлікатора) синсемантизму;
- часте (15%) вживання в ролі компенсатора синсемантизму абстрактної іменникової словоназви синсемантичної природи (*модель розвитку мовознавчої науки, модель системи освіти, модель запровадження нової методики оцінювання знань, модель поширення креативних методів навчання* і т.д.).

До речі, в теорії лінгводидактики конструкції з домінантою «модель» є принципово відмінними й більш уніфікованими як у змістовому, так і у формальному планах. Достатньо узвичаєним є вживання словоназви «модель» у формі однини в лінгводидактичному дискурсі, визначальну ознаку якого зумовлюють екстралінгвальні чинники (педагогічні, психологічні, культурологічні та соціальні). 13% проаналізованих нами прикладів склали структури, в яких словоназvu «модель» супроводжували синсемантичні іменникові словоназви: *розвиток, формування, підготовка, реалізація, моніторинг*, і т. под. *модель формування професійних знань та вмінь електротехніків, модель супроводу навчальної діяльності суб'єктів освіти, модель підготовки вчителя початкових класів до проведення екологічного виховання учнів, модель реалізації професійної спрямованості навчання, модель моніторингу якості професійної освіти, модель розвитку пізнавальних інтересів студентів.*

Змістове навантаження в таких конструкціях припадає на частину, яка експлікує синсемантизм відповідних іменникових словоназв (*формування, підготовка* і т.д.). Семантична співвіднесеність словоназви «модель», отже, реалізується через своєрідні «буферні» назви узагальнювального змісту, що витворились у результаті людської діяльності й номіналізувались відповідними абстрактними словоназвами.

Однією з суттєвих особливостей лінгвістичної моделі є її відкритість у якнайширшому, філософськи умотивованому сенсі, тобто тимчасовість чи відносність.

Виходячи з таких міркувань, цілком природньо постає проблемне питання – **що** «дозволяє» моделювати

себе, яким має бути те «що», щоб «його» не лише можна було, але й доцільно було моделювати задля досягнення поставленої наукової чи навчальної мети. Є суттєва різниця між ознаками «можливість» і «доцільність» моделювання лінгвістичних одиниць.

Можливість моделювання граматичних одиниць (*модель частки, модель підрядного словосполучення, модель членів речення, модель простого речення, модель простого поширеного речення, модель простого ускладненого речення, модель складнопідрядного речення, модель тексту* і т.д.) забезпечує наявність мовного конструкта з усталеними в ньому складниками та наявність абстрагованого поняття, еталона чи зразка в граматичній системі, номінованого відповідною металінгвістичною назвою. Модель, побудована лише з урахуванням ознак можливості її створення, без урахування мети, доцільності й перспектив, нерідко виявляється непродуктивною, особливо в практичному сенсі. Згадаймо хоча б надмірний інтенсив термінотворення у сфері топоніміки.

Аналіз тлумачень словоназви «модель» у словниках, у тому числі й у словниках та словниках-довідниках лінгвістичних термінів, дає підстави виділити її (моделі) дві найважливіші ознаки, а саме: денотативну віддаленість ознаки від об'єкта, що може бути номінована синонімічними відповідниками: *схема, зразок*, та внутрішня спроможність вказувати на послідовне розташування складових відповідного денотата.

Досліджуваний матеріал показує, що не всі зразки можуть бути підведені під такі узвичаєні тлумачення. Пор., наприклад: *модель простого речення* і *моделі простих речень; модель прийменника; моделі прийменників* і т.под. Отже, в полі зору опинилася досить цікава, на перший погляд, незначна деталь, а саме: наявність у одних конструкціях форми однини (*модель + ...*), а в інших – форми множини (*моделі + ...*). Заглиблення в природу цієї відмінності проливає світло на кваліфікацію структури таких утворень із урахуванням деякої своєрідності в комбінуванні та розподілі сем між складовими конструкцій.

Поверховий аналіз зібраного для дослідження матеріалу дозволив поділити його на дві частини: а) конструкції з словоформою «модель» та б) конструкції з словоформою «моделі».

Конструкції з словоформою «модель» формально диференціюються в залежності від кількості словоназв, що являють собою лінгвістичні терміни, утворюючи:

- поєднання словоформи «модель» із однослівними лінгвістичними термінами: *модель керування, модель словозміни;*
- поєднання словоформи «модель» із двослівними лінгвістичними термінами: *модель простого речення, модель складнопідрядного речення, модель підрядного зв'язку, модель члена речення;*
- поєднання словоформи «модель» із багатоелементними лінгвістичними термінами: *модель простого речення ускладненої будови, модель складнопідрядного речення з кількома підрядними, модель аналітичної форми вираження присудка.*

В усіх цих і подібних випадках розуміють «модель» як схему, зразок, узагальнений конструкт, попередньо витворений людським розумом на основі складових, що містяться в самій термінальній назві.

Отже, в цих випадках словоназва «модель» уживається в однині, чим додатково підтверджується теза про специфічний розподіл сем у номінуванні конструкцій із словоназвою «модель»: *модель (= схема, зразок) + лінгвістичний термін (= сукупність диференційних ознак, які визначають терміни)*. У такому вживанні навряд чи можна говорити про реалізацію в словоназві «модель» вказівки на послідовне розташування складових позначуваного денотата. Слово «модель» отримує функціональний статус нейтралізації, своєрідної надлишковості.

Грамматичні моделі, оформлені у вигляді узагальнювальних буквених комплексів чи словесних інтерпретацій, можна умовно поділити на такі групи:

а) моделі максимально спрощеної структури (включають позначення буквами чи назви елементів як репрезентантів загальних категорій словоназв відповідних денотатів: I + П (іменник + прикметник); Д + І (дієслово + іменник); П + Пр. (підмет + присудок); Пр. + Обс. (присудок + обставина);

б) моделі частково спрощеної структури (включають позначення буквами чи назви елементів як репрезентантів категорійних значень словоназв відповідних денотатів: Ін + Ірод. (іменник у називному відмінку + іменник у родовому відмінку); Д + Ізн. (дієслово + іменник у знахідному відмінку); Д + пр.Зор (дієслово + прийменниковий займенник в орудному відмінку);

в) моделі розширеної структури (включають позначення буквами чи словесні назви елементів як репрезентантів кількох категорійних значень словоназв відповідних денотатів: Д + з (біля, після) Іор.,род (дієслово + іменник з прийменниками «з», «біля», «після» в родовому відмінку);

г) моделі формально-семантичної структури (включають позначення буквами назви елементів як репрезентантів загальних категорій чи їхніх категорійних значень словоназв відповідних денотатів, доповнених семантичними інтерпретаторами: П + Пр (бут) підмет + присудок із значенням «буття»); П + Пр (ст.) (підмет + присудок із значенням стану).

Однією з сутнісних ознак лінгвістичної моделі є її здатність відтворюватися в типових умовах мовленнєвої перевірки. Ця риса є досить важливою для утворення, утвердження в науці й пролонгованості функціонування моделі. Особливо це стосується синтаксичного моделювання.

Будь-яке наукове дослідження чи наявний у науці опис того чи іншого мовного рівня (в традиційних чи оновлених вимірах) обов'язково базується на системі лінгвістичних одиниць, маніпулювання якими у вигляді їхніх металінгвістичних номінацій представляє відповідну теоретичну модель, що має здатність регулярно відтворюватися як певна єдність змісту й форми. Не випадково І.С.Попова, подаючи ґрунтовний опис

фундаментальних категорій метамови українського синтаксису, таку увагу приділила, здавалося б, усім зрозумілій реальії, як «одиниця» («синтаксична одиниця») [Попова 2009а, с. 89]. Виявляється, все, що видається, на перший погляд, простим і зрозумілим, не є таким, якщо вдається до аналізу його інтерпретаційних тлумачень у словниках, а особливо якщо вводити цю номінацію в сферу взаємозалежних і взаємопов'язаних складових відповідних фрагментів теорії. Принагідно хотілося б наголосити на важливості й доцільності подібних «ревізій» у описах, зафіксованих у наявних словниках, з тим щоб уніфікувати метамовну картину відповідних мікротеорій.

Не можна не зважати на світові тенденції глобалізації науки, економіки, освіти, культури, в результаті яких корінних змін зазнає людина як носій мови чи кількох мов, реалізуючи потенційні можливості себе як особистості, в тому числі й актуалізуючи вербально-семантичний код іншої мови. Сучасні процеси урізноманітнення засобів продукування мовного дискурсу з притаманною йому синергетикою актуалізують також проблеми, пов'язані з надлінгвістичними факторами; наукова парадигма зорієнтована на багатовекторний вияв механізмів варіювання мови під впливом якнайширшого соціального контексту. Ці, як і багато інших, позамовних чинників впливають на процеси й результати мовознавства загалом, як і на моделювання різних складових теорії, урізноманітнюючи й надзвичайно швидко поповнюючи систему металінгвістичних номінацій.

У сфері наших міркувань про моделювання й називання лінгвістичних постулатів перебувають також питання *лінгводидактичної зорієнтованості й результативності використання наявних і можливих лінгвістичних моделей.*

У сучасній лінгвістиці й лінгводидактиці простежується неймовірна відстань між теоретичними лінгвістичними постулатами й утіленням їх у практику.

З одного боку, теорія лінгвістики, як і будь-якої іншої науки, зазнає швидких змін у плані конкретизації, поглиблення її традиційних теоретичних основ. Цей нестримно бурхливий процес супроводжується появою великої кількості нових термінологічних утворень для номінування відповідних понять. Отже, цей процес заслуговує неабиякого схвалення. З іншого боку, попри суттєві зміни сучасної лінгводидактики, навряд чи видається можливим не лише збагнути такий процес термінотворення споживачам – студентам-філологам, учителям, учням. Зрозуміла річ, лінгводидактична наука не стоїть осторонь цих процесів. Але, на жаль, темпи розвитку однієї наукової сфери (лінгвістики) й іншої (лінгводидактики) залишаються різними. Не слід забувати в цьому відношенні два найголовніші чинники, які пояснюють таке «відставання» лінгводидактики від лінгвістики: по-перше, статус «споживачів» лінгвістичної теорії (викладач, учитель, учень) і по-друге, темпи апробації важливості й можливостей нових і новітніх лінгвістичних теорій і, по-третє, практична необхідність в оновленні програмного теоретичного матеріалу, особливо в шкільних курсах української мови.

Дослідження ускладнюється тим, що в усій системі металінгвістичних номінацій відповідних граматичних одиниць у їхніх сучасних теоретичних інтерпретаціях і в програмних настановах шкільних курсів поки що не лише науково не обгрунтовано, але й не виділено суттєвих категорійних ознак-орієнтирів, здатних скорелювати цей непростий теоретико-дидактичний процес. Спробуємо підтвердити цю тезу хоча б прикладом – ілюстрацією, що являє собою мінітеорію розмежування граматичних значень категорії відмінка іменника. Загальновідомо, що таких значень є сім: називного, родового, давального, знахідного, орудного, місцевого й кличного. Яких тільки ознак не називають автори словників, підручників та посібників для диференціації значеннєвих варіантів категорії відмінка іменника. Це: словозмінність, самостійність, засіб вираження синтаксичних відношень між словами в реченні, форма вираження зв'язків між словами у словосполученні, грамема категорії відмінка, словозмінна категорія, яка в українській мові регулярно виражається флексією і т.д. Якщо детально проаналізувати не тільки визначення, але й сам опис цієї іменникової категорії, то набереться десь до півсотні різного роду ознак, що так чи інакше приписуються цій категорії і її граматичним значенням. Якщо ж спробувати знайти їхнє втілення в теорії шкільного курсу вивчення відмінка іменника, то чомусь обійдене увагою найголовніше, на наш погляд, що б могло надійно прислужитися учителю й учневі в тому, як визначати відмінок у конкретній іменниковій словоформі, тобто не згадується надійний спосіб (морфологічне питання) як узагальнювальна форма, здатна об'єднувати конкретику іменникових словоформ й об'єктивувати надійну й диференційну ознаку кожного з граматичних значень категорії відмінка іменника (Н. – хто? що?; Р. – кого? чого?; Д. – кому? чому?; Зн. – кого? що?; О. – ким? чим?; М. – (на, в, при) кому? чому?). Щоправда, потрібно віддати належне деяким науковцям, які все-таки орієнтуються на «конкретного споживача» в сприйнятті й використанні запропонованих теоретичних узагальнень. Так, у короткому тлумачному словнику лінгвістичних термінів за ред. С.Я.Єрмоленко (Київ, Либідь, 2001. – С. 89) про місцевий відмінок іменника читаємо: «Місцевий відмінок – форма відмінка іменника, що сполучається з дієсловами, іменниками, прикметниками і вживається лише з прийменниками на позначення місця, часу, знаряддя, способу діє, ознаки предмета». І далі: М. відмінок відповідає на питання (на) кому? (на) чому? (с. 83). Інформація про інші відмінки завершується також вказівками на питання (с. 43, 66, 102, 116, 148).

Ми переконані в тому, що зі всього сучасного розмаїття доволі складної теорії необхідно вибирати й ретельно відбирати ази такої теорії, дотримуючись принципу простоти, економності й апробованості теоретичних постулатів практикою, в тому числі й дидактичними вимірами в підходах до своєї «ревізії» теоретичних постулатів.

Висновки та пропозиції щодо подальшого дослідження проблеми.

- Подальшого осмислення й серйозних наукових розробок, на наш погляд, потребують питання поглибленого дослідження загальнонаукових проблем доцільності й можливості представлення результатів у різного роду, моделях, мислесемах, категоріях – матрицях, що б слугувало оновленню знань наукового моделювання.
- У сучасних наукових розвідках із лінгвістики в сукупності абстрактних металінгвістичних номінацій-термінів субстантивного типу «почесне» місце займають словоназви, що їх концентрує номінація «модель».
- Описаний приклад виявлення залежності семної природи словоназви «модель» від категорійних значень числа в складних конструкціях-метаназвах може прогнозувати подальше заглиблення в природу моделювання в загальнонауковому сенсі.
- Начальним вважаємо розв'язання завдань метамовного лінгвістичного номінування й упорядкування теорії та розумне нормування її в лінгводидактиці.
- На серйозну увагу заслуговують проблеми, пов'язані з кореляцією, науково виваженим використанням теоретичних лінгвістичних моделей, у тому числі й у їхньому металінгвістичному «вбранні», у практиці вивчення (ознайомлення, розуміння, засвоєння й використання) їх у вищій та загальноосвітній школі.

Література

- Андерш 1987: Андерш Й.Ф. Синтаксико-семантичне моделювання простого речення (на матеріалах чеської та української мови // Зіставне дослідження української, чеської та російської мов. – К., 1987. – С. 97 – 111.
- Апресян 1966: Апресян Ю.Д. Идеи и методы современной структурной лингвистики / Ю.Д. Апресян. – М. : Просвещение, 1966. – 305 с.
- Бацевич 2009: Бацевич Ф.С. Прологомени до теорії дослідницької одиниці та метамови лінгвістичної прагматики / Бацевич Ф.С. // Актуальні проблеми металінгвістики. Збірник наукових статей за матеріалами VI Міжнародної наукової конференції. – Черкаси : Ант, 2009. – 318 с.
- Богданов 1996: Богданов В.В. Моделирование семантики предложения / В.В. Богданов // Прикладное языкознание. – СПб. : Изд-во С.-Петерб. ун-та, 1996. – С. 161-200.
- Вихованець 2004: Вихованець І.Р. Теоретична морфологія української мови: академ. граматики укр. мови / [за ред. І. Вихованця] / Іван Вихованець, Катерина Городенська. – К. : Унів. вид-во «Пульсар», 2004. – 400 с.
- Єрмоленко 2001: Єрмоленко С.Я. Українська мова. Короткий тлумачний словник лінгвістичних термінів. За ред. С.Я. Єрмоленко / Єрмоленко С.Я., Бирик В.С., Тодор О.Г. - К. Либідь, 2001. – 221 с.
- Загнітко: Загнітко А.П. Словник сучасної лінгвістики: поняття і терміни: у 4 т. Т. 2 / А.П. Загнітко. – Донецьк : ДонНУ, 2012. – 350 с.
- Загнітко 2011: Загнітко А.П. Теоретична граматики української мови. Синтаксис 2011. – А.П. Загнітко. – Донецьк : ДонНУ, 2011. – 662 с.
- Загнітко 2006: Загнітко А.П. Теорія сучасного синтаксису: [монографія] / А.П. Загнітко. – Донецьк : Вид-во ДонНУ, 2006. – 378 с.
- Іваницька 2011: Іваницька Н.Б. Дієслівні системи української та англійської мов: парадигматика і синтагматика: монографія / Н.Б. Іваницька. – Вінниця : СПД Главацька, 2011. – 636 с.
- Іваницька 2011: Іваницька Н.Б. Модель простого речення дієслівної будови як tertium comparationis синтагматики дієслівних систем української та англійської мов / Н.Б. Іваницька // Проблеми зіставної семантики: зб. наук. статей / відп. ред. Корольова А.В. – К. : Вид. центр КНЛУ, 2011. – Вип. 11. – С. 199-205.
- Касевич 1977: Касевич В.Б. Элементы общей лингвистики / В.Б. Касевич. – М.: Наука, 1977. – 183 с.
- Кочан 2014: Кочан І. Трактатування моделі та структури тексту / І.Кочан // Мовний простір граматики: актуальні студії. зб.наук. праць / Донецький національний університет; наук. ред. М.О. Вінтонів. – Донецьк : ДонНУ, 2014. На честь 60-річчя член-кореспондент НАН України Анатолія Загнітка. – С. 285 – 290.
- Кубик 1977: Кубик М. Модели двусоставных глагольных предложений русского языка в сопоставлении с чешским / М. Кубик. – Прага, 1977. – 152 с.
- Мельчук 1977: Мельчук И.А. Опыт теории лингвистических моделей «смысл → текст» / И.А. Мельчук. – М. : Наука, 1977. – 314 с.
- Москальская 1973: Москальская О.И. Проблемы синтаксического моделирования в синтаксисе // Вопросы языкознания. – 1973. – № 6. – С. 33-43.
- Мухин 1968: Мухин А.М. Структура предложений и их модели / А.М. Мухин. – Л. : Наука, 1968. – 231 с.
- Попова 2009: Попова І.С. Структурні моделі тексту як синтаксичної одиниці / І.С. Попова // Філологія. Мовознавство. Наукові праці. – Том 98. – Випуск 85, 2009. – С. 68-71.
- Попова 2009а: Попова І.С. Фундаментальні категорії метамови українського синтаксису (одиниця, зв'язок, модель): Монографія / І.С. Попова. – Д. : Вид-во ДНУ, 2009. – 432 с.
- Розенталь 1976: Розенталь Д.Э. Словарь-справочник лингвистических терминов. Пособие для учителей. Изд. 2-е, испр. и доп. / Д.Э. Розенталь, М.А. Теленкова – М. : Просвещение, 1976. – 543 с.
- Словник 1974: Словник іншомовних слів. За редакцією члена-кореспондента АН УРСР О.С. Мельничука. Головна ред. УРС АН УРСР. – К., 1974. – 775 с.

Томашевський 2005: Томашевський В.М. Моделювання систем / В.М. Томашевський. – К. : Видавнична група ВНУ, 2005. – 352 с.

Філіпова 2004: Філіпова Н.М. Вступ до прикладної лінгвістики: Моделювання у мові: Навчальний посібник / Н.М. Філіпова. – Миколаїв : НУК, 2004. – 36 с.

Проведен анализ работ, посвященных теории и практике моделирования языковых единиц, в частности синтаксических. Дополнены и конкретизированы известные в лингвистике исходные положения, касающиеся толкования лингвистических моделей. Обнаружены специфические особенности наименования «модель» / «модели» в зависимости от категориальных значений числа. Продемонстрированы противоречия между понятийно-металингвистической системой в области грамматического моделирования и состоянием использования такой системы в лингводидактике. Указана необходимость «приспособления» теоретических лингвистических моделей к практике использования их в процессе изучения украинского языка в высшем и среднем звеньях образования.

Ключевые слова: модель, моделирование, синтаксические модели, металингвистика.

The article deals with the analysis of the works devoted to the theory and practice of modeling of language units, in particular syntax. The assumptions concerning the interpretation of linguistic models are complemented and concretized. The specifics of name "model" / "models" depending on the number category are detected. The author demonstrated the contradictions between the conceptual and metalinguistic system in the field of modeling and grammatical status of such a system in linguistics. The necessity of "adaptation" of theoretical linguistic models to practice using them in the process of learning the Ukrainian language in high and middle level of education is pointed out.

Key words: model, modeling, syntactic patterns, metalinguistics.

Надійшла до редакції 22 грудня 2015 року.

Тетяна Космеда

УДК 811.161.2'36

ПРОБЛЕМА ІНТЕРПРЕТАЦІЇ СВОЄРІДНОСТІ ГРАМАТИЧНОЇ МОДЕЛІ УКРАЇНСЬКОЇ МОВИ

У статті фрагментарно інтерпретовано погляди деяких російських мовознавців на статус української мови, особливості її функціонування, розвитку та на факт наявності своєрідних граматичних ознак, моделей, що були репрезентовані в стенограмі (живому науковому мовленні) одного з Круглих столів (2008 р.). Крім того, розглянуто проблему взаємозв'язку чинника розвитку граматичної системи мови з ментальністю народу та наголошено на необхідності віддзеркалювати у вишівських навчальних посібниках з української мови не лише факти національної своєрідності української мови, але й наголошувати на чинниках, що їх змінювали, деформували.

Ключові слова: статус української мови, граматична система мови, граматичні моделі, ментальність, факти національної мовної своєрідності.

Л. Булаховський писав: «“Мова живе” – це значить, що вона весь час свого існування в устах людей підлягає більшим або меншим змінам, так або інакше пристосовуючись до раз у раз нових потреб життя в усій його різноманітності» [Булаховський 1975 (б): 214]. У мові, як відомо, існують усталені граматичні моделі і в силу різних чинників виникають нові, що залежить значною мірою від екстралінгвальних причин, зокрема від зовнішнього впливу, експансії чужої мови, що може спочатку відповідно вплинути на мовну свідомість, ментальність народу, а згодом своєрідно віддзеркалитися спочатку в мовленні, а потім і в мові, репрезентуючи відповідні тенденції чи мовні риси. Про це писали класики мовознавства, насамперед В. фон Гумбольдт, О. Потебня, Л. Булаховський, про це пишуть і сучасні українські мовознавці, наприклад О. Ткаченко, А. Загнітко, Л. Масенко та ін.

Однак опису конкретних граматичних моделей, переліку системи мовних явищ і процесів, мотивованих змінами мовної свідомості, ментальності носіїв української мови під впливом зовнішніх чинників до цього часу не існує. Уважаємо, що зазначену прогалину необхідно ліквідувати, оскільки російські науковці заперечують своєрідність поступу української мови, не визнають і того, що розвиток української мови штучно сповільнювався чи деформовався мовною політикою Російської імперії.

Під час проведення «Круглого столу» на тему «Російська мова в умовах мовної і культурної поліфонії», що відбувся 1 березня 2008 р. в МДУ ім. М. В. Ломоносова (Росія), а матеріали були опубліковані 2011 року, вочевидь як такі, що мають велику цінність, провідні вчені Росії задовго до анексії Криму і розпалення воєнних дій на Сході України активно обговорювали мовно-політичну ситуацію в Україні, статус української мови, специфіку її граматичної структури, нові мовні явища, що мотивовані чинником незалежності України, ствердженням її як суверенної держави. Проблеми української мови, мовної політики України не були